

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

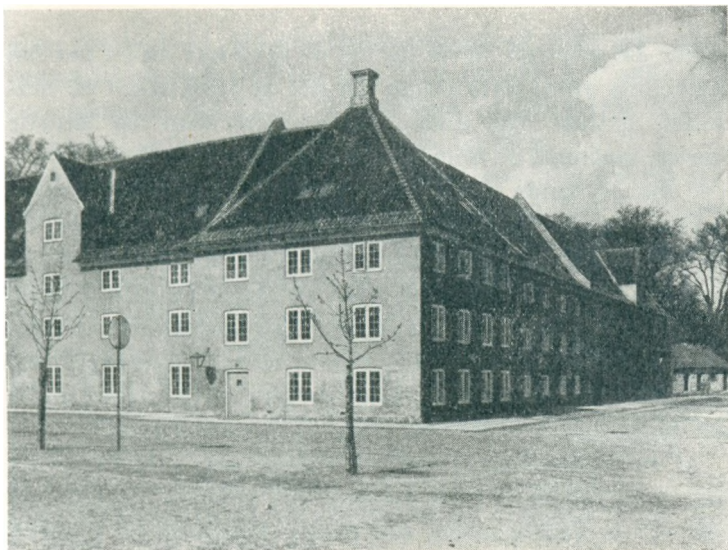
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SÆRTRYK AF
HISTORISKE MEDDELELSER
OM
KØBENHAVN

4. række. II. bind.
hæfte 5—6.
1950.

Nordre Magasinbygning i Kastellet.

KASTELSSLAVERNE

Af VICTOR KROHN (†)

Naar Talen er om Slaver, føres Tanken uvilkaarlig straks hen paa det nu desværre nedbrudte Stokhus paa Hjørnet af Østervoldgade og Stokhusgade og dets Besætning af Slaver; men der sad ogsaa Slaver andre Steder, som f. Eks. paa det gamle Bremerholm og desuden paa Landets Fæstninger som Kronborg, Nyborg og Fredericia m. fl. St. Berettigelsen til specielt at skrive om Kastellets Slaver ligger imidlertid i, at disse i visse Retninger indtog en Særstilling, navnlig i Kostspørgsmaalet.

Før 1680 hører man intet om dem, uden at der deri

Denne artikel er af forfatteren tænkt som et supplement til hans første afhandling om Kastellet, „Kastellet Frederikshavn som Fængsel“ i nærværende tidsskrifts 1. rk., bd. II, s. 219.

ligger det mindste Bevis for, at de ikke har været der fra Kastellet's allerførste Dage; thi det at blive sendt til Slaveriet, hvilket ofte endog skete uden Dom, og ganske særlig, saafremt de kom til at høre til de „uærlige“ Slaver, var ensbetydende med, at de var døde for denne Verden.

Der vil i det følgende blive givet en Fremstilling af, og en Del Eksempler paa, ad hvilke Veje Kastellet's Slaver blev rekruteret, alt medens man vil faa et Indblik i, hvorledes deres Tilværelse i Tidernes Løb forbedredes Skridt for Skridt; i de ældste Tider med store Intervaller mellem Aarene; senere hen med kortere og kortere, indtil det kulminerede i Slavestraffens Ophævelse i 1851.

Af en Anordning af 1682 fremgaar det, at det var til-
ladt Godsejerne at lade Bønder, der „forsad“ eller „forløb“ deres Fæstegaarde, var dovne, hengivne til Fylderier, eller som optraadte som Krybskytter og Brændetyve, indsætte paa Bremerholm eller andre Steder, for at arbejde et eller flere Aar sluttet i Jern. Vel hed det, at Amtmanden skulde lade ethvert saadant Tilfælde undersøge og attestere, at det forholdt sig rigtigt; men det var kun en ren administrativ Bestemmelse, der næppe har haft synderlig praktisk Betydning. Dette Forhold vedvarede i hvert Fald til 1706. Andre lignende Myndigheder kunde lade Husmænd og Tjenestekarle, der havde vist Opsæt-sighed over for deres Ladefoged, arbejde i Jern i indtil 3 Maaneder. Ogsaa denne Afgørelse krævede en højere Myndigheds Approbation, men kunde dog ogsaa lade sig realisere uden Dom. Talrige saadanne Slaver har siddet i Kastelet.

Et andet betydeligt Bidrag til Slavernes Antal kom fra Hærens hvervede Soldater, der for begaaede Forseelser blev dømt til at arbejde i Skubkarren, til hvilken de blev lænket med Jernkæder, og saaledes maatte de udføre Slave- eller Fæstningsarbejde, en Straf, der endog ofte anvendtes i Tilfælde, hvor en Mand havde forkommet

eller ødelagt en Munderingsgenstand og ikke saa sig i Stand til at erstatte den, idet man simpelt hen satte den paagældende paa halvt Traktement og benyttede Resten af hans Lønning som Afdrag paa Gælden.

Slaverne deltes i „ærlige“ og „uærlige“,¹ og i deres sørgelige Tilværelse og umenneskelige Behandling faar man et Indblik gennem en Forestilling af 7. September 1688 fra General Hans Schack til Kongen,² hvori han indstiller, at 11 Slaver i Kastellet, af hvilke nogle i visse Aar, andre for Livstid skulde arbejde sluttede i Jern, og hvis hele Kost kun bestod af 1½ Pund Brød om Dagen, maatte faa endnu 1 Pund mere daglig, samt at de maatte faa Brændsel for den kommende Vinter. Kongen gik ind paa de fremsatte Ønsker, og Proviantforvalteren i Kastellet, Jørgen Helt, fik Ordre til at foranstalte det fornødne.³

Ogsaa for almindelige Gadeuordener stod Slaveriet aabent, saaledes blev en Smedesvend, Jost Been, i Maj 1696 idømt Arbejde ved Hjulbøren „indtil videre“, fordi han havde yppet Klammeri paa Gaden. En Bondekarl, Jens Hansen af Valby, skulde i Juli s. A. arbejde 4 Maaneder ved Hjulbøren, fordi han havde bestyrket en Soldat i hans Forsæt om at undvige; og i December skulde en Christian Klumpen „indtil videre“ have samme Straf, men slap dog fri i Marts Aaret efter mod at lade sig hverve som Soldat.⁴

I November 1703 blev en Soldat benaadet paa sin Regimentschefs „Interesse“, og d. 29. s. M. hedder det i en Skrivelse til Kommandanten, Oberstløjtnant Andreas Francke:

„Vor Villie er, at Du efter Vor Jægermester Grams Anmodning en Mand, navnlig Jens Constabel, udi Vort Kastel Frederikshavn indtager ham sammesteds 14 Dage ved Hjulbøren sluttet Arbejde og videre paa fri Fod sætte lader“.⁵

I December s. A. pardonneres en Ole Jensen for den ham ved Landstinget idømte Straf for ulovligt Skytteri, imod at arbejde 3 Aar ved Hjulbøren; han løstages dog Aaret efter, fordi Kongen „har tilgivet ham“, mod at han skænkes til Livgarden til Fods.⁶

Der kunde dog ogsaa findes finere Folk mellem Slaverne, saaledes dømmes i 1704 en Løjtnant Christian Lorentzen Frick ved en Overkrigsretsdom til at arbejde $\frac{1}{2}$ Aar i Jern paa Grund af et Sammenstød mellem ham og hans Major.⁷

En Musketer, Knud Jensen af Schwertzells Regiment, skulde miste sin Ære og paa Livstid forrette uærligt Arbejde i Jern, fordi han havde skældt sin Kaptajn ud.⁸ I 1706 blev ni Rytterbønder ikendt Fæstningsarbejde fra 4 Dage til 3 Aar for Forsiddelse af deres Gaarde. — Der findes talrige Eksempler paa, at civile Forbrydere, der havde begaaet Tyveri eller endog Mord, blev frigivet paa Betingelse af, at de paatog sig Tjeneste som Soldat, en Fremgangsmaade, der just ikke skulde tjene til at højne Tonen i Hæren, medens den paa den anden Side gav Indtryk af, at man sidestillede de værste Straffe med det at være Soldat. — Dette sidste faar man da ogsaa næsten en officiel Bekræftelse paa, naar man efter Københavns Politimester, Claus Rasch's Død i 1705 erfarer, at han havde anvendt den Fremgangsmaade uden videre at aflevere sine Arrestanter og havde taget imod Hververpenge for dem, hvad der gør det forstaaeligt, at Overgangen fra Soldat til Slave og omvendt i Virkeligheden var noget ganske naturligt.⁹

Spørger man nu om, hvor disse Slaver var anbragt i Kastellet paa den Tid, er Svaret ikke saa vanskeligt, som det kunde se ud til, i hvert Fald i Tiden til hen imod 1725. Den Bygning, der i vor Tid betegnes som Nordre Magasinbygning, hed oprindelig Proviantgaarden, i hvis

søndre Del Bageriet dengang var anbragt, medens den østre Del blev betegnet som Stokhuset, og her sad ikke blot Statsfanger, men ogsaa Slaver, hvilket fremgaar af, at Københavns Kommandant, Generalløjtnant Charles Damas du Cormaillon, d. 3. April 1710 modtog en Skrivelse fra Land-Etatens Kommissariat, hvori det hedder, at der sammesteds skal anbringes nogle Bagerovne, hvorfor det vil være nødvendigt, at „bemeldte Fangehus til den Ende jo før jo bedre maa vorde ryddeliggjort, og Fangerne paa et andet Sted i Forvaring hensat“.¹⁰

I 1717 havde en Mand, Christen Nielsen Hals, sagt god for en aftakket Soldat, der havde indladt sig i Forhold med en Enke, uagtet han var gift og havde sin Kone boende i Norge; han kom til at sidde i Kastellet til Arbejde paa Livstid.¹¹

De ulykkelige Jøder fik tit nok at føle, at de hørte til en lidet agtet Race. Der var kommet fem af dem til Landet uden Lejdebrev; dette var dog for saa vidt ikke det værste; men saa havde de formastet sig til at holde Synagoge eller Sabbat i en Jødindes Hus, hvorfor de blev idømt en Bøde af 1000 Rdl.; dette Beløb kunde de selvfølgelig ikke betale, hvorfor Bøden skulde konverteres i korporlige Straffe. Sagen trak imidlertid i Langdrag og endte til sidst med, at de blev fritaget, imod at de hver betalte 10 Rdl. og straks rejste ud af Landet.¹²

Fire Skræddersvende havde lavet Gadeoptøjer, hvilken Fornøjelse kostede dem enten Erstatning for den Skade, de havde forvoldt, og en Dusør til Vægterne(?), eller ½ Aars Arbejde ved Skubkarren.¹³

I November 1719 blev en Korporal ved Livgarden til Hest, Lorentz Paulsen, sluttet i Jern paa Vand og Brød paa Livstid. Dette kunde lyde som en spøgefuldst Overdrivelse, hvad det dog ingenlunde var; man lod virkelig i Kastellet Mennesker straffe med til deres Dages Ende

at leve Livet udelukkende paa Vand og Brød, og man skal endnu et betydeligt Stykke frem i Tiden, før der foregik den første lille Forbedring paa dette Omraade.¹⁴

Drengen (d. v. s. Karlen) Hans Larsen i Egby, skulde til Straf for, at han havde „slaaen Ild i sin Fyrtønde i Loen“ og var „gaaet i Gaarden med tændt Tobakspibe“, i to Maaneder arbejde i Jern ved Skubkarren og paa Vand og Brød. Han slap dog med nogle faa Dage, eftersom „hans Husbond ej kan undvære ham ved Arbejdet paa denne Aarstid“.¹⁵

Syv Mand fra Bornholm blev d. 3. Maj 1722 idømt samme Straf paa Grund af begaaet Lejermaal; men allerede d. 10. Juni blev de sat paa fri Fod, idet Kongen havde eftergivet dem saavel Straf som Bøde og endda gav hver af dem et Kommisbrød med paa Hjemturen.¹⁶

En Murerdreng, der, formentlig fra et Stillads, havde skubbet til en anden Dreng, saa at han var faldet ned i Hovedet paa en Jøde, der nær var blevet slaaet ihjel, fik Fængsel paa Vand og Brød i 3 Uger og skulde tilmed betale en Bøde paa 10 Rdl.; kunde han ikke betale den, skulde han yderligere sidde i 3 Maaneder.¹⁷

Det havde længe været under Overvejelse at faa opført en særlig Arrestbygning, og i 1725 blev da Arresthuset bag Kirken opført sammenbygget med denne. Den nordlige Halvdel blev i det væsentligste beregnet for Slaverne; to Lokaler paa 1. Etage, et større og et mindre, blev indrettet som Sovestuer for dem, idet der ud fra Væggene i to Lag blev anbragt skraa Liggebænke eller, som de kaldtes fra Vagterne, „Svedebænke“. Naar dette saa særlig anføres, taler Sandsynligheden for, at man ikke tidligere har anvendt en saadan „Luksus“, men har ladet dem ligge paa Gulvet.

Mellem Forseelser og Strafudmaaling synes der at have bestaaet et mærkeligt Misforhold, idet forholdsvis smaa Forseelser straffedes med en overordentlig Strengthed,

medens omvendt endog grove Forseelser blev straffet med en forbavsende stor Overbærenhed, ikke mindst naar Følgerne traadte private eller kongelige Interesser for nær. Et typisk Eksempel paa et saadant Modsætningsforhold foreligger netop i Marts 1726. En Tobaks-

Arresthuset i Kastellet.

spindersvend, Hans Nielsen Lüneburg, havde en Fastelavnsmandag i beruset Tilstand yppet Klammeri med paafølgende „Haardrag“ med en Musketer, hvem han derved havde saaret i Haanden; herfor blev han idømt to Aar(!) i Slaveriet.¹⁸ I Modsætning hertil havde en Rytterbonde, Søren Jensen fra Slagslunde, stjaalet Brænde i Skoven, hvorfor Skovrideren sendte Sognefogden, Rasmus Hansen, der tilmed var Sørensvigerfader, til ham for at undersøge Sagen. Men herover blev Søren saa rasede, at han med en Økse huggede Svigerfaderen et Hul

i Hovedet og et Saar i Armen. Søren blev idømt en Bøde af 18 Lod Sølv, 8 Rdl. i Badskærløn og 4 Rdl. i Sagsomkostninger, hvorhos han af Mangel paa Respekt og Lydighed vilde være at straffe paa Kroppen med Arbejde paa Fæstningen i 4 Uger(!), medens han, hvad Skovhugsten angik, blev henvist til Skovsessionen, der erklærede, at Beløbet skulde betales, og at han i modsat Fald skulde udpantes, dog saaledes at Gaardens Inventar ikke blev rørt, hvorhos de 4 Ugers Arbejde skulde ske „i denne belejligste Tid, førend Vaardriften anfanger“. — Men, næppe havde han siddet i 2 Uger, før Rentekammeret skrev, at „efter Beretning til os ikke alene af Regiments-skriveren, men endog af Amtmanden, er han paa denne Tid saa umistelig fra sin i Fæste havende Gaard, Hs. kgl. Maj. tilhørende, at det er til samme Gaards Konsevation, naar han løslades og for videre Straf at udstaa befries“.¹⁹

De „ærlige“ Slaver blev brugt til allehaande Arbejder, men naar disse blev udført uden for Fæstningen, anvendte man den ikke særlig økonomiske Fremgangsmaade, at man lod hvert Hold paa tre Slaver bevogte af to med skarpladte Geværer bevæbnede Soldater, der samtidig skulde paase, at Slaverne ikke tiggede hos de forbigaaende.

Tid efter anden forsøgte Myndighederne at nedbringe Slavernes Antal, og i Sommeren 1728 foregik dette paa en ret original Maade. Frederik d. IV vilde gøre et Forsøg paa at kristne Grønlænderne, og med dette for Øje samlede man i Garnisonskirken et ligeligt Antal Slaver og Kvinder fra Spindehuset, hvorefter man lod Slaverne med tilbundne Øjne selv udvælge sig en af Kvinderne som Kone. Parrene blev derefter højtidelig viede og erklæret for rette Ægtefolk at være, og saa blev de sendt til Grønland, hvor de selvsagt hurtigt uddøde, fordi de manglede Modstandskraft til at leve i det barske Klima

og under de haarde Arbejdsvilkaar; men saa var i alt Fald et af Maalene sket Fyldest.²⁰

Afgangen kunde dog ikke opveje Tilgangen, og i Juli 1730 erklærede Kommandanten, Generalmajor Hans Heinrich Scheel, at Antallet af Slaver nu var saa stort, at der ikke var mere Plads i Stokhuset, og at der ikke fandtes andre Steder i Kastellet, hvor man kunde anbringe dem. De strømmede ind ad mange forskellige Veje; snart var det Rytterbønder (Forsiddelse af Gaard, Skovtyveri og Krybskytteri), snart Soldater (Tyveri, Drukkenskab og Desertering) og snart Byens egne Folk (Tumult, Opsætsighed og Fuskeri o. s. v.).

Den 7. Juli 1730 indtraf der en Begivenhed, der til Trods for sin Lidenhed dog kom til at sætte Kræfter i Bevægelse, hvorved der ikke alene skabtes en bedre Ordning for Slavernes Modtagelse, men som tillige blev Spiren til det første Skridt til en Forbedring af Slavernes Tilværelse.

Obersten ved Bregentved Rytterdistrikt havde klaget til Kongen over, at en Delinkvent, som han med en Korporal og en Rytter havde indsendt til Afsoning af 2 Aars Slaveri, var blevet afvist, fordi han ikke var iført Regimentets Mundering, skønt han i øvrigt havde været godt forsynet med Undermundering. Korporalen havde gjort Forestillinger over for Kommandanten, uden at der var blevet taget Hensyn til dem, og nu havde disse tre Personer foretaget en Rejse paa 14 Mil til ingen Nytte. Obersten gjorde gældende, at naar en Mand blev dømt til Slaveriet, blev der straks hvervet en anden i hans Sted, der da modtog den andens Mundering. Der udspandt sig i den Anledning en længere Korrespondance mellem Overkrigssekretær Ditlev Revenfeldt, Kastellets Kommandant og den paagældende Oberst. Revenfeldt vilde meget nødig ulejlige Kongen med Sagen og erkendte, at han ikke selv var paa det rene med, hvorledes Forholdet var i et

saadant Tilfælde. Han raadede imidlertid Obersten til at indsende Manden paa ny, dog saaledes, at han ikke mødte omtrent nogen, men var forsynet med Kjole og andre Klæder, ligesom han samtidig henstillede til Scheel enten at tage mod Manden eller indberette Sagen til Generalkommissariatskollegiets Afgørelse.

Scheel valgte det sidste og indsendte en Forestilling, for hvilken Kongens Resolution forelaa d. 4. December s. A. Forestillingen var motiveret med Ønsket om, at der maatte blive fastsat ensartede Bestemmelser for Modtagelsen af dem, der var dømt til Slaveriet i Kastellet. Det hele bestod af seks Punkter, af hvilke de første fem i sammentrængt Form gik ud paa, at der skulde medfølge en Original og en Afskrift af Dommen, af hvilken den første skulde forevises Kommandanten, medens den anden skulde afleveres til Vagtmesterløjtnanten, at Slaverne skulde være saaledes forsynede med Klæder, at de kunde bedække deres Legeme og være beskyttet mod Kulden, at der skulde gives Overbringeren en Kvittering for Modtagelsen, og at Kommandanten, naar Slavetiden var udløbet, ikke maatte tildele dem mere Brød, men blot lade dem løbe. Dette 5. Punkt er typisk for Tiden; thi paa den Maade opnaaede man paa den kortest mulige Tid atter at faa dem tilbage i Slaveriet, eftersom Tiggeri og-saa var en af de sikre Veje, ad hvilke man kom i Slaveriet.

Pkt. 6 var det centrale i den kgl. Resolution; thi netop gennem dette bekræftes den foran fremsatte Paastand om, at Kastellet indtog en Særstilling specielt i Retning af Anvendelsen af Vand- og Brød-Straffen paa Livstid. Scheel havde nemlig beklaget sig over, at de kgl. Resolutioner som Regel kun talte om, at en Slave skulde arbejde sluttet i Jern, men derimod intet om, hvorvidt det skulde være paa Vand og Brød. Herpaa svarede det paa-gældende Departement, at det Spørgsmaal i Grunden

ikke vedkom det; men, hedder det: „... da vi efter de af vor Generalmajor anførte Omstændigheder, nemlig at et Menneske ikke hele sit Liv igennem eller for en Tid af 2—4 Aar kan leve alene paa Vand og Brød og dog holde sig rask ..., og *da det ej heller er brugeligt i nogen anden Fæstning, at Slaverne intet andet nyder end Vand og Brød*, saa foreslaas det, at de blot det første Aar skal have dobbelt Portion Brød og Vand, men at de ud over den Tid skal have en enkelt Portion Brød og 1½ Sk. daglig, *ligesom det er Tilfældet i andre Fæstninger*“.²¹

Altsaa havde dette frygtelige Forhold fundet Sted i 66 Aar for Kastellets Vedkommende.

Antallet af Slaver varierede uafbrudt; i 1734 var der 21, i 1736 48 og i 1741 endog saa mange, at der efter en betydelig Afgivelse til Byen dog endnu var 50 tilbage. Grunden til disse pludselige Stigninger var som Regel de jævnlig foretagne Razziaer efter Tiggere, af hvilke „de stærke og friske“ først og fremmest blev anbragt i Kastelet; alene i Aarene 1734—38 blev der anholdt ialt 1800, af hvilke de 1350 var afskedigede Soldater.

Da Slavernes Natteleje endnu paa denne Tid kun bestod af en Træbriks uden det fjerneste Spor af Sengetøj, fulgte heraf, at de aldrig kom af Klæderne, end ikke, som det senere vil ses, naar de var syge.

Lyspunkterne var i det hele taget kun faa og smaa; et af de mere materielle bestod i, at hver af de 12 Slaver, der til Stadighed arbejdede i Bageriet, hver 10. Dag fik udleveret et ekstra Rugbrød paa 6½ Pund, hvorfor denne Bestilling sikkert har været i høj Grad eftertragtet. Nu og da aabnede der sig dog en svag Mulighed for at blive frigivet, saaledes blev der f. Eks. i Januar 1731 frigivet hele 15,²² og paa Dronningens Fødselsdag i November 1732 yderligere 3.²³

Om en Slave, Alf Jacobsen Mørch, der havde arbejdet paa Fæstningen i 6 Aar, hører man, at Kongen d. 12.

Marts 1734 vilde gøre ham til Musketer. Han var fra Norge og havde for to Aar siden arvet en Obligation paa 100 Rdl. efter sin Fader. Denne Obligation, der gav ham 5 % p. a., havde hidtil været i Kaptajnvagtmesterens Værge, men nu skulde den mod Udstedelse af Revers sendes til hans Kompagnichef for, hvor sørgeligt det end lyder, at tjene som Kaution for hans Forbliven ved Regimentet.²⁴

„Udlændiske“ Slaver skulde efter Udløbet af deres Straffetid forblive i Kastellet og forplejes med Lønning og Brød som før Straffens Begyndelse, indtil der viste sig en Skibsløjlighed til at faa dem ud af Landet; samme Ordning blev i øvrigt i 1732 ogsaa truffet med de indfødte Slaver i de Tilfælde, hvor Regimenterne ikke ønskede at faa dem tilbage.²⁵

Slaverne kunde undtagelsesvis avancere paa den ret mærkelige Maade, at de blev Slavefogeder, og i et enkelt Tilfælde blev Indstillingen motiveret med den ret karakteristiske Bemærkning, at „sligt Menneske er bedre omgangen ved Fangerne baade ved Arbejdet og Varetægten end en Fremmed, som ej heller er til at faa til slig Tjenesteforretning, for saa liden Subsistance“.

En stadig Aarsag til Forøgelsen af Slavernes Antal var ogsaa begaaet Lejermaal. Efter en Bestemmelse af 2. December 1696 skulde den, der besvangrede en Kvinde uden for Ægteskab, bøde 12 Rdl., et i hine Tider ret betydeligt Beløb; men i Oktober 1731 kom Militæretaten i saa Henseende til at indtage en favoriseret Stilling, idet Underofficerer og Gemene 1. Gang hverken skulde staa Skrifte eller betale Bøde, 2. Gang skulde de betale Bøde og udstaa Kirkens Disciplin paa det skarpeste; til Gengæld skulde de, hvis det skete 3. Gang, slutes i Jern og arbejde 3 Aar lænket til Skubkarren.²⁶

Gennem en Liste: „Inddeling til dagligt Arbejde af de

i Kastelet tilstedeværende Slaver“ faar man i Februar 1736 et tydeligt Billede af, hvad Slaverne paa den Tid kunde blive anvendt til.

„Til Rengøring af Slamkisterne og disses Af- løbsrender, hvorigennem det overflødige Vand fra Rosenborghave, de saakaldte Ny- boder og hosliggende Gader saasom Sølv- gade, Adelgade, Borgergade, Kongensgade og Norgesgade indtil Toldboden bliver ført ud i Søen, efter Kongens Ordre	6 Mand.
Til Bortfjærnelse af Uhumskningerne fra Ka- stellet	2 —
Rensning af de 4 Broer	2 —
Til at bære Vand fra Brøndene	2 —
Til at træde Blæsebælgen i Smedien	1 —
Hos Kaptajnvagtmesteren for at bære Bræn- de til Vagterne	1 —
Til at bringe Gødningen paa Møddingen	4 —
Syge	6 —
Straffetid udløben, venter paa første Skibs- lejlighed for at transporteres ud af Landet	4 —
	28 Mand
Bønder, hvis Straffetid udløber 1. Marts	5 —
Af forskellige Regimenter, som i Aar og næ- ste Aar igen skal afgives til deres Regi- menter, hvilke tilligemed ovennævnte Bøn- der sprede Gødning paa Glaciet	15 —
	48 Mand“.

I samme Forbindelse findes der følgende Fortegnelse over Antallet af militære Slaver fra de forskellige Regimenter, nemlig:

„Fra 3. Jydske nationale Rytterregiment	1
- 5. — — —	1
- Grenaderkorpset	4
- Garden	5
- H. K. H. Kronprinsens Regiment	2
- Sjællandske Regiment	3
- Fynske Regiment	4
- Marineregimentet	1 og
- Lollandske hvervede Regiment	1“.

Alle er opført ved Navn, og under Listen staar:

„At forspecificerede Fanger og deres paahavende Fangejern, som bestaar af Liefbond, Kiede og Fodshelle som og til Nødtørft behøvede Klæder, dels af Regimenterne dem medgivne og dels i hvidt islandsk Vadmæl efter Generalkommissariatskollegiets Anordning givne Klæder“.²⁷

Da det i 1739 blev bestemt, at Slaver, der var dømt til Arbejde i Jern, ikke mere maatte anbringes paa Bremerholm, men skulde bringes til nærmeste Fæstning, tilgik der i den Anledning paa én Gang Kastellet 95 Slaver, saa at Antallet her pludselig blev 200. Dette store Antal vilde i det lange Løb blive for mange for Kastellet, og i de derpaa nærmest følgende Aar maatte der atter afgives saa mange til Stokhuset, at der kun blev c. 50 tilbage.²⁸

En Fodgarder og en Grenader, der tilhørte Separatismen og derfor havde vægret sig ved at opfylde de dem paahvilende militære Pligter, blev i December 1744 modtaget i Kastellet til Arbejde i Jern for ved haardt legemligt Arbejde atter at bringes paa fornuftige og kristelige Tanker;²⁹ og s. Aar modtoges en fhv. Premierløjtnant Johan Adolf Leistman, der skulde stryges til Kagen og arbejde paa Livstid i Kastellet paa Grund af Delagtighed i hans Sønners Tyverier.³⁰

De „ærlige“ Slaver kunde nu udlejes til private Folk

mod en Godtgørelse til den oprettede Slavekasse af 3 Sk. pr. Dag. Af denne Kasse blev saa Udgifterne afholdt til Slavernes og deres Bevogteres Lønning, medens Overskuddet tilfaldt Militæretaten.³¹ Deres Paaklædning bestod i 1741 af Kjole, Bukser og Hue, af hvilke Kjolen var foret i Livet med islandsk Vadmel; hertil kom 2 Skjorter, 2 „Schleslærret“s Halsklude, 1 Par Sko og 1 Par islandske Strømper;³² men i 1767 blev det bestemt, at det ene Bukseben skulde være rødt, det andet brunt. Hele Paaklædningen med Knapper, Traad og Syløn kostede ialt kun 5 Rdl. 11 Sk.³³ To Aar senere fik de yderligere 1 Par Træsko, hvorhos det med Hensyn til deres Kost hedder, at „Slaven skal underholdes saaledes, at han vel ikke dør af Sult, men dog paa den anden Side har Følelsen af, at den Situation, hvori han befinder sig, er en alvorlig Tugtelse“.

Lykkedes det en Slave at undslippe, var der Penge at tjene for den, der var saa heldig at kunne bringe ham tilbage; som Regel blev der betalt et Beløb af 6 Rdl. pr. Slave; men i 1755 ser man dog, at der for Opbringelsen af to Slaver er blevet udbetalt 19 Rdl. 4 Mk. 2 Sk.; men sandelig blev det Slaverne selv, der kom til at betale Beløbet, hvilket foregik paa den praktiske Maade, at man paa ny fratog dem enhver Begunstigelse, der lod sig udmaale i klingende Mønt, saa længe indtil Gælden var betalt. Derimod blev en saadan Slave i Henhold til et Reskript af 6. Maj 1743 ikke stillet for Retten for selve Undvigelsen, idet man gik ud fra den for Tiden saa usædvanlig logiske Betragtning, at det, at en Mand søgte Friheden, i og for sig ikke var en Forseelse; men — for at han dog kunde faa Følelsen af, at han ikke maatte indlade sig paa sligt, skulde han „ikkun(!) af en anden Slave piskes eller tampes med saa mange Slag, som hidindtil i deslige Tilfælde havde været brugeligt, eller som Kommandanten efter Sagens og Personens Beskaffenhed

kunde for godt synes“. Viste det sig saa senere, at han under sin Fraværelse havde gjort et eller andet galt, var der intet i Vejen for at lade ham stille for en Krigsret og lade ham dømme.³⁴

En Delinkvent, der vilde have taget Livet af en Officer, blev i 1747 dømt til at radbrækkes fra neden og derefter lægges levende paa Stejle; men paa fleres Forbøn, og mellem disse den Officer, der skulde have været hans Offer, blev han *benaadet* med i tre paa hinanden følgende Dage at udholde otte Gange Spidsrod af 300 Mand, for derefter at afleveres i Kastellet som „ærlig“ Slave paa Livstid.³⁵

Vi har set, at det første Lyspunkt for Slaverne først kom 66 Aar efter, at Kastellet var blevet taget i Besiddelse; det næste meldte sig allerede 19 Aar senere; men det gjaldt desværre kun nogle enkelte; men naar det saa tilmed skyldtes en Person udefra, der med Mildhed og Venlighed vilde berede dem en ringe Glæde, er der saa meget mere Anledning til at fremdrage det.

Den 12. Februar 1749 lod en Mand, om hvem vi kun ved, at han hed Matthias Hansen, oprette en Fundats, ved hvilken han udsatte et Beløb af 400 Rdl., af hvis Rente der aarlig ved Juletid skulde uddeles 16 Rdl. „til 8 à 16 af de Fanger og Slaver, som for begangne grove Forseelser ikke kommer af Fængsel deres Livs-Tid, alt efter Commandantens bedste Befindende, dog saaledes at ingen af omrørte Antal nyder ringere end 1 Rdl., og ingen over 2 Rdl., siden de ikke har Frihed til liderligt at bruge; men eragtes de undertiden til Fornødenhed dem derved og Fornøjelse kan have at anvende“.³⁶

Som en skærende Modsætning til dette lille Glimt af Humanitet og Medlidenhedsfølelse, der kommer til Orde i fornævnte Fundats, foreligger der d. 13. Maj 1754 en meget lang Betænkning fra den daværende Kommandant, Generallojtnant Wolffgang Ernst Pauernfeind, foranle-

diget ved et Forslag om, at de værste af Byens Slaver skulde sendes ud i Kastellet. Betænkningen, der er paa fire tætskrevne Foliosider, gengives i det følgende i et stærkt sammentrængt Uddrag.

Generalen skriver, at naar hverken Formaninger, Trusler eller alvorlige Straffe hjælper over for de mest forhærdede Slaver, plejer han at indhente en kgl. Resolution, i Henhold til hvilken de efter Omstændighederne belægges med dobbelte Hals- og Livbaand, og saa snart de om Aftenen kommer ind fra deres Arbejde, sluttes de straks med Hænderne eller tillige ogsaa med Fødderne tæt sammen, saaledes at de hverken er i Stand til at tilføje sig selv eller andre den mindste Skade; da der ej heller udleveres dem Knive eller Sakse, bliver deres Brød og Kød ituskaaret til dem af andre. Han fortsætter derefter med koldt Blod, at naar saadanne Døgenigte først én Gang er kommet i denne Situation, interesserer Spørgsmaalet om deres Fremtid ham ikke længere; thi naar den kgl. Resolution én Gang er afgivet over en saadan, maa han finde sig i denne Behandlingsmaade i hele sin Levetid(!), da man aldrig tør vente sig, at saadanne ondsksfulde Mennesker skal forbedre sig. Forholdene i Kastellet er langt vanskeligere end i Københavns Stokhus. Paa Arbejdsstedet bliver saadanne særlig farlige Mennesker en for en bevogtet af en tilforladelig Skildvagt, der med sin Person indestaar for ham, saaledes at han ej heller *der* er i Stand til at tilføje andre Skade. De desperate Trusler, en saadan Slave kan lade sig henrive til, og de eventuelle Følger heraf kan man bedre sikre sig imod i Københavns Stokhus end i Kastellet, hvor Gaderne og Marketenderierne paa Grund af den indskrænkede Plads bestandig er opfyldt af Soldater, Kvinder og Børn, og Følgerne af det Had og Nag, saadanne Slaver bærer til deres foresatte, som straffer dem og holder dem fast, kan her lettere komme til Udbrud. Ved Kastellets 50

Slaver findes der kun én Justitssergent, som ganske vist er en brav, paalidelig, men dertil en gammel og udlevet næsten 90-aarig Mand(!). Sluttelig skriver han, at Kastellet's Slaver gennemgaaende udfører et friere og mere selvstændigt Arbejde, saasom at være Haandlangere ved Murer-, Tømrer- og Snedkerarbejde, ind- og udvendigt i Magasinerne, Barakkerne, Materialgaarden og Bageriet. Han taler om slige til Slaveriet dømte irregulære Mennesker og betegner dem som slette Skurke, som det afskyeligste Udskud af den menneskelige Slægt. Saaledes fortsætter han sin Motivering af det uheldige i at forflytte de uregerlige Slaver fra Københavns Stokhus til Kastelet.

Det lyder, som om Talen var om vilde Dyr og ikke om Mennesker; lad være, at det var Forbrydere, der havde fortjent deres Straffe; men de skulde jo ikke blive bedre gennem en saadan Behandlingsmaade, og man kan forstaa det Had og Nag, der kunde bundfælde sig i saadanne Menneskers Sind.³⁷

Til alt Held møder man i November s. A. atter et Fremskridt, som man kun maa forbavses over, at det ikke var kommet for længe siden. Det drejer sig nemlig om noget saa naturligt som Indretningen af en særlig Stue for de syge Slaver, ja, der skulde endog anskaffes en Ovn med tilhørende Brændsel, en Lampe med Tilbehør og 12 Dækkener. Altsaa havde sunde saavel som syge indtil da maattet ligge i en fælles Stue, uden Varme, uden at komme af Klæderne og uden at have noget til at lægge over sig.³⁸

En Bonde, Lars Knudsen, blev indsat som Slave i Kastelet i Marts 1758, fordi han ved Trusler og tyrannisk Adfærd mod sin Kone havde været Aarsag til, at hun havde begaaet et Mord. Ikke desto mindre udkræves der allerede s. M. en Betænkning om, hvorvidt han kan løslades for at tjene som Stokkeknægt, hvad man antagelig

har anset ham fortrinlig egnet til i Betragtning af hans Optræden mod Konen. Svaret lød paa, at det kun kunde lade sig gøre, saafremt hans Virksomhed som saadan kom til at ligge inden for Kastellet og paa Betingelse af, at han, saafremt han forlod Stillingen, atter blev indsat i Slaveriet. Ansøgningen blev bevilget d. 20. s. M.³⁹

I 1758 var der 50 Slaver i Kastellet; men i Anledning af 100-Aarsdagen for Suverænitetens Indførelse blev der i 1760 frigivet 14, og tre Aar senere blev det tilladt at frigive de Slaver, der var Islændinge, saafremt de sig „dertil godvillig ville bekvemme“ at blive sendt op til Finmarken, hvor der var stor Mangel paa Indbyggere. Fremdeles blev det bestemt, at en Slave nu ikke mere kunde komme tilbage til sin Afdeling efter udstaaet Straffetid, da det vilde skade Aanden i denne. Et helt nyt Synspunkt imod tidligere.⁴⁰

Atter i December 1761 viser der sig et Fremskridt. Det bestod i, at de Slaver, der blev syge i det første Aar af deres Straffetid, hvor de ordentligvis kun skulde leve af Vand og Brød, nu virkelig skulde have almindeligt Slave-traktement, saa længe Sygdommen stod paa;⁴¹ efter Slavekassens Oprettelse blev de endda underholdt ved Tilskud fra denne.⁴² Sluttelig blev der ansat en fast Læge, der for et aarligt Honorar af 100 Rdl. skulde tilse dem.⁴³ Den første af disse var Regimentsfeltskær Lorents Andersen.⁴⁴

Som vi vil have set, havde man tidligere ladet de uden for Fæstningen arbejdende Slaver bevogte af større eller mindre militære Kommandoer; men i 1764 var man dog blevet klar over, at denne Bevogtningsmaade i Længden blev for kostbar, hvortil der ogsaa var kommet et andet Forhold, der giver et Udtryk for, hvorledes Begreberne umærkeligt forrykkes i Tidernes Løb. Tidligere havde jo Overgangen fra Soldat til Slave og vice versa ikke været

saa lidt udflydende, men nu rykkede man frem med det Argument, at det vakte Misfornøjelse hos enhver ærekær Soldat at skulle bevogte Slaver, og fra 1. April s. A. blev der truffet den Ordning, at der skulde ansættes uniformerede Slavegevaldigere og Stokkeknægte, af hvilke de første fik 4½ Sk., senere 6 Sk. daglig i Lønning. De blev bevæbnede med to ladte Pistoler og en forsvarlig Knippel,⁴⁵ og i en Instruks om, hvorledes de skulde forholde sig, hvis Slaverne viste sig uvillige til at udføre det dem paalagte Arbejde, stod der, at de skulde betjene sig af deres Knippel „und vor allem Raisonneurs tüchtig damit durcharbeiten“, og saafremt dette ikke hjalp, kunde de, dog kun i yderste Tilfælde, gøre Brug af deres Pistol og nedskyde Ophavsmanden „eller i øvrigt den første den bedste“.⁴⁶

Det ligger fristende nær at fremdrage den sørgelige Historie om de tre ulykkelige stavnsbundne Bønder, Hans Lok, Søren Larsen og Hans Vangeled fra Rødkilde paa Fyn, der i 1770 tog sig det tunge Hverv paa at drage til København for over for Kongen og Kancelliet at tale deres og deres Lidelsesfællers Sag imod den store Uretfærdighed og Grusomhed, hvormed de blev behandlere af deres Herre, Jens Lange; men hele Sagen, der i hvert Fald for Vangeleds Vedkommende endte med hans Død i Kastellets Slavefængsel, er saa udførligt beskrevet af Povl Hansen i „Aarbog for dansk Kulturhistorie“ („Jens Lange på Rødkilde og hans bønder“),⁴⁷ at der maa henvises til denne Kilde.

Med General Pauernfeinds haarde Ord om Slaverne i frisk Minde er det helt velgørende at læse om, hvorledes en anden af Københavns Kommandanter, Generallojtnant Nicolaus Maxmilian Baron Gersdorff, d. 30. December 1793 saa med Forstaaelse paa denne Klasse Menne-sker. At han som Byens Kommandant ikke alene har tænkt paa Slaverne i Stokhuset, kan mulig forstaaes af,

at han benytter Ordet: „Fæstningsslaverne“. Netop derfor fortjener enkelte af hans Udtalelser at citeres. Generalen skriver saaledes:

„Blandt de Genvordigheder, som den Klasse Mennesker føler, der ved egne Handlinger har gjort sig fortjent til ... Slaveriet ... fordrer Menneskelighed mig at forestille, at ingen er haardere, end at han maa tilbringe sine Dage paa et af blotte Brædder sammenslaget Leje, uden Skjul over sig og uden Hvile for et af Arbejde mattet Legeme“.

Han anbefaler derfor Indførelsen af saa brede Halm-madrasser, at to Slaver kan ligge paa dem, samt dertil Hovedpøller, i hvert Fald for dem, der ligger paa Sygestuen. Videre skriver han: „At jeg som Menneske føler Glæde ved at se Slaver lidt bedre behandlede end det tæmte Dyr, der af sin Vogter forundes et Straaleje, haaber jeg vil overveje de Besværligheder, en Udgift af Statskassen medfører ...“.

Det er andre og mildere Toner, der lyder gennem disse menneskekærlige Ord, end dem, der havde lydt for c. 40 Aar siden, og heldigvis fandt de Genklang hos de bestemmende Myndigheder, der d. 7. Januar Aaret efter bevilgede det foreslaaede med Tilføjelse af, at Udgifterne skulde afholdes af Slavekassen.⁴⁸

Atter i 1802 var det en af Københavns Kommandanter, Generalløjtnant Frederik Vilhelm Philip Hertug af Württemberg-Stuttgart, der indsendte en Forestilling dels om, at der skulde gives Slaver, der holdt Vagterne rene — dette Arbejde var endnu dengang under Vagtmandskabets Værdighed — et Tillæg, dels om at fritage dem for Arbejde om Søndagen. Det første blev bevilget, hvorimod der om det andet, der særlig ahang af Ingeniørkorpset, blev udtalt, at det ikke helt kunde undgaas, men at man for Fremtiden vilde indskrænke dette Arbejde det mest mulige.⁴⁹

Efter de bombastiske Bestemmelser, der i 1764 var

blevet truffet om, hvorledes Slavegevaldigerne skulde optræde over for de uvillige Slaver, mærker man, at der i det nærmest følgende halve Aarhundrede efterhaanden var indtraadt et andet Forhold mellem de to Parter; thi i 1810 klages der over, at de førstnævnte er i en saa høj Grad upaalidelige, at nu baade de og Slaverne ligger og driver i Græsset i Stedet for at bestille noget, at de gaar paa Værtshus sammen med dem, ja, at de endog ganske roligt lader dem undvige; i et enkelt Tilfælde var en af dem gaaet ind paa Husarkasernens Marketenderi sammen med fem Slaver, af hvilke to havde gjort sig usynlige. Ogsaa fra Benstøderiet, der en Tid var indrettet i det gamle Eksercerhus („Loppeteatret“) i Kastellet, lod de dem forsvinde. Dette har formentlig været Grunden til, at man i 1814 igen begyndte med at lade Slaverne bevogte af Soldater, ligesom man søgte at skille sig af med nogle af de ældste og mindst tjenestedygtige Slavegevaldigere, der i øvrigt fra 1812 var kommet til at faa Betegnelsen: Justitsunderofficerer, og lade dem erstatte med duelige Underofficerer.⁵⁰

Alt som Tiderne skred frem, indtraadte de smaa Forbedringer i Slavernes Tilværelse stadig med kortere og kortere Mellemrum, og kaster man Blikket tilbage paa alle disse smaa Skridt fremad, faar man i Virkeligheden først den fulde Forstaaelse af, hvor galt det oprindelig maa have været. Atter d. 19. Januar 1812 foreligger der en kgl. Resolution, i Henhold til hvilken deres Madrasser og Hovedkiler nu skulde stoppes med Mos i Stedet for med Halm, og der, saa længe Krigen varede, skulde tilstaas dem 10 Sk. daglig, ligesom der blev givet dem Lejlighed til i deres Fritid at fortjene noget ved Haandarbejde:⁵¹ ja, om det saa var deres egen Kirkegaard, saa opnaaede de ogsaa en saadan i det nordvestlige Hjørne af Garnisonskirkegaard, hvor der i en senere Tid har været Hundekirkegaard; den blev nedlagt 1857.

Det var forbudt Slaverne at opholde sig længere ad Gangen i Marketenderierne, end at de staaende kunde nyde, hvad de havde forlangt.⁵² Fra Marts 1831 blev det omvendt forbudt Marketenderne at sælge dem Varer andre Steder end i Forstuen eller i Køkkenet bag ud,⁵³ men i øvrigt maatte de arbejdende Slaver oprindeligt benytte, hvilket af de to daværende Marketenderier de ønskede;⁵⁴ senere syntes det dog, at de har spist samlede i et til Marketenderiet i Elefantstokken hørende Træskur, der kun ved et Plankeværk var adskilt fra de bagved liggende private Haver, hvor nu den nye Stald ligger.⁵⁵

Deres daglige Lønning var i 1832 6 $\frac{3}{4}$ Rbsk. Sølv og 2 Pund Brød; af Pengene gik de 3 $\frac{3}{4}$ Sk. til et Spisetegn, for hvilket der blev leveret dem et Maaltid varm Mad med tilstrækkeligt Sul; desuden skulde Marketenderne altid have til Udsalg: Kogte Kartofler, Smør, Ost, Sild, Flæsk, saltet Kød, godt Øl, tyndt Øl og Brændevin; Resten af Beløbet fik Slaverne udbetalt hver 5. Dag til fri Raadighed, og var de syge, fik de yderligere 1 Rbsk. daglig til Smaafornødenheder. Hvad deres Beklædning angik, fik de efter Reglement af 1826 aarligt 1 Par korte Bukser, 2 Par Strømper, 1 Par Sko med Lædersaaler, 2 Par Træsko og 2 Skjorter og hvert 2. Aar 1 Kjole, 1 Trøje, 1 Hue og 1 Halsbind, medens deres Natteleje bestod af en Briks med 1 Hø- eller Halmmadras, 1 Hovedpude og 1 uldent Tæppe.⁵⁶

Endelig fra d. 1. April 1851 afskaffedes Slavestraffen, hvilket dog maa forstaas saaledes, at ingen fra denne Dag kunde idømmes denne Straf; thi det siger sig selv, at man ikke paa én Gang kunde slippe en Masse Mennesker løs, af hvilke dog de fleste var virkelige Forbrydere. Der vilde derfor endnu en Tid kunne tales om Slaver i Forbindelse med Kastellet; thi selv om de efterhaanden blev samlet i Københavns Stokhus, blev en hel Del af dem endnu stadig udkommanderet til Kastellet til

forskellige Arbejder *der*, eksempelvis skal nævnes den Slave, der maatte ledsage Voldskytten, naar han raserede Fæstningsterrænet for Hunde og andre Husdyr, idet han da blev anvendt dels til at fange dem og dels til at bære de nedskudte bort. Det maa til Tider have været en lille Forretning; thi for hver indfanget Hund lønnedes han med 8 à 10 Sk., alt efter Dyrets Størrelse, og da der for hvert Finansaar findes opført den samlede Udgift, ser man, at denne for Aarene 1854 og 1855 var henholdsvis 110 Rdl 93³/₈ Sk. og 83 Rdl. 91¹/₈ Sk.⁵⁷

Reduktionen af Slavernes Antal mærkedes ret føleligt paa mange forskellige Omraader. Det havde jo været en saare billig Arbejdskraft, som særlig de militære Myndigheder med Lethed kunde forskaaffe sig, og som man kunde sætte til hvilket som helst Arbejde, som ingen anden skøttede om at udføre. Med de daarlige Udenomsbekvemmeligheder, som Kastellet var i Besiddelse af, var det blevet en stiltiende Overenskomst, at de Slaver, der fejede Gader eller lignende, samtidig blev anvendt til at udbære de Natskrin, som Familierne — per fas et nefas — havde anskaffet sig i Tidens Løb i Hjemmene for at undgaa at aflægge Besøg paa de til samme Brug bestemte Flaader, der laa i Graven ud for hver af de tre Udfaldsporte; men nu lød Ordren paa, at da Slavernes Antal stadig blev mindre og mindre, vilde denne Assistance falde bort af sig selv, hvorfor det blev henstillet til Beboerne, at de i Tide maatte sørge for en passende Ordning af dette Forhold. Dette gav Anledning til stor Opstandelse; thi hvem i Alverden skulde man nu faa til at udføre dette uhumske Arbejde? — Der indløb straks Ansøgninger om at maatte faa indrettet private Kommoditeter; men Direktoriet for Kaserneøkonomien svarede, at den ikke fandt sig beføjet til at foretage et saadant Skridt.⁵⁸

Slaverne var i Tidens Løb blevet et uundværligt Led, en vigtig Faktor i hele det daglige Maskineri. En gammel

Underofficer, der har meddelt nogle af sine Barndoms-erindringer fra Kastellet i Tiden omkring 1858—60, skriver bl. a. følgende: „Kommandantskabet havde nogle Slaver fra Stokhuset, der havde deres Arbejde at udføre; af disse mindes jeg gennem hele min Barndom særlig to: Fritz og Halte-Morten. Naar de havde udført deres Arbejde, saa man dem daglig gaa Byærinder for Familierne derude med en Kurv paa Armen og en Flødekop i Haanden“.⁵⁹

„KRUDTTAARNSSLAVERNE“

I Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, der laa paa Christianshavns Torvs nordøstlige Side, havde de derværende Fanger fra Foraaret 1817 planlagt et samlet Udbrud, naar Lejlighed tilbød sig, og paa et givet Signal blev det iværksat Onsdag d. 25. Juni s. A. Kl. 5 Fm. Udbruddet lykkedes for saa vidt, som Bygningen blev ganske ødelagt, dels ved at den blev stukket i Brand og dels ved, at den blev beskudt af Militæret, der var blevet alarmeret. Det var dog kun en forholdsvis ringe Del, der slap ud, og disse blev ret hurtig indfanget og anbragt paa Gammelholm. En mindre Del af dem blev henrettede paa Amager, medens det senere blev bestemt, at c. 60 af de værste skulde anbringes i Kastellets to Krudttaarne.

Af disse Krudttaarne var det ældste, der laa og endnu ligger i det Indre af Dronningens Bastion, blevet opført i Tiden omkring 1666, medens det andet, der laa i det Indre af Grevens Bastion, først var blevet opført 1741. Dette sidste blev nedbrudt, da Frihavnsbanens Forbindelsesspor skulde føres gennem Kastellet; det var langt mere dekorativt end det i Dronningens Bastion og var forsynet med 8 Stræbepiller, hvis Nødvendighed bliver forstaaelig, naar man hører, at ikke alene Murene, men ogsaa Hvælvingen havde en Tykkelse af 4 Alen.

Disse to Krudttaarne blev nu omdannede til Opholds-

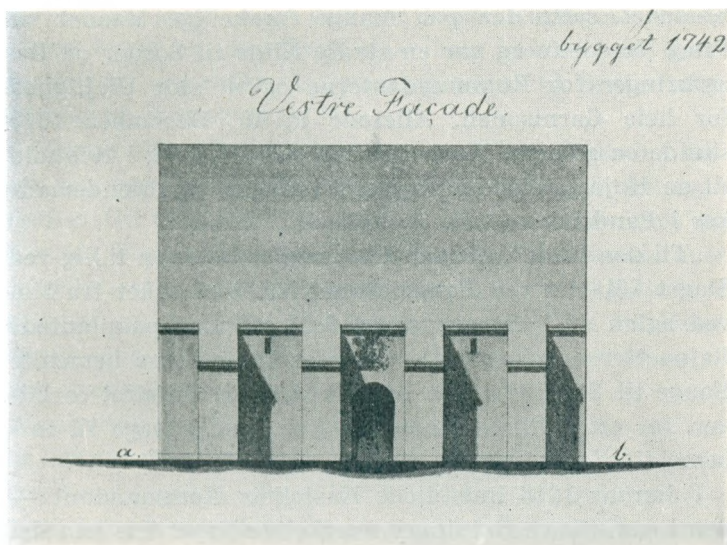
sted for de nævnte Slaver, hvilken Omdannelse var tilendebragt i Oktober Maaned 1817, hvorefter Slaverne d. 30. s. M. blev ført derud i et Antal af 48, idet 11 laa paa Sygestue. Taarnene blev betegnede henholdsvis som Nr. 1 og Nr. 2, og hvert af dem kom til at bestaa af ti Arrester i to Etager. I hver Arrest kunde der anbringes indtil fire

Krudttaarnet i Dronningens Bastion, Kastellet.
Fot. Bymuseet.

Slaver; den var forsynet med et meget lille Vindue med Gitter; men paa Grund af dets Lidenhed og Murens Tykkelse faldt Lyset saa sparsomt ind i selve Arresten, at Opsynsmændene maatte have Lygte med sig, naar de skulde inspicere Arresterne. Kakkellovne eller andre Midler til Opvarmning fandtes overhovedet ikke, og om Vinteren glinsede de fugtige Mure af Iskrystaller. Gulvene bestod af to Lag tykke Planker, der laa paa tværs af hinanden. I Stedet for Senge blev der anvendt Hænge-

køjer, som blev fjernet om Dagen. To Gange hvert Døgn skulde Opsynsmanden foretage et meget indgaaende Eftersyn af hver enkelt Arrest, og en Gang hver Maaned skulde der af en bygningskyndig Inspektion bestaaende af Murer-, Tømrer- og Smedemestre foretages et særligt Eftersyn. Opdagedes der ved en saadan Lejlighed blot

Krudttaarnet i Grevens Bastion, Kastellet.
Tegning tilh. Hærens Bygningstjeneste.

det allermindste Forsøg paa Forberedelse til Udbrud, blev Arrestens Beboere straffet med 27 Slag „Kat“ paa deres nøgne Rygge.

I Anledning af de uvelkomne Gæster blev Kastellet's Hovedvagt forstærket med 1 Overjæger og 12 Mand, der blev anvendt til Udstilling af 2 Skildvagter ved hvert af de to Krudttaarne. Disse Poster skulde besættes med de paalideligste Folk, og hver af dem skulde forsynes med 3 skarpe Patroner; men Geværerne, der skulde være for-

synet med paasat Bajonet, maatte dog ikke lades, før der hørtes betydelig Larm hos Fangerne. Ved hvert Taarn blev der fra d. 8. November ansat en Opsynsmand, Jens Krogh og Daniel Moritz, samt en Medhjælper, Jens Andersen og Andreas Mæhl, af hvilke de to førstnævnte blev lønnet med 4 Sk. pr. Dag.

I de 30 Aar, denne Forbryderkoloni havde til Huse i Kastellet, satte den paa mange forskellige Maader sit Præg paa dette og var en stadig Kilde til Sorger og Betyrninger for Kommandanterne og til stor Ulejlighed for hele Garnisonen. Allerede d. 10. December 1817 skulde en af dem, Morten Johan Frederiksen, i Henhold til en Højesteretsdom stryges til Kågen og brændemærkes i Panden.

„Til den Ende“, hedder det, „møder imorgen tidlig ved Slaget 7¾ slet ved Fangetaarnet Nr. 1 et Piket fra Hovedvagten af 1 Overjæger og 6 Mand med paaplantede Bajonetter og skarpladte Geværer for at føre bemeldte Fange til Stadens civile Arresthus, hvor Pikettet forbliver, for efter Eksekutionen at føre ham tilbage til forbemeldte Fangetaarn“.

I Januar 1818 indstillede Kastellets Kommandant — den i saa mange Retninger mærkelige Type dels paa det smaatskaarne, der karakteriserede Frederik VI's Tid, og dels paa det hjertensgode og menneskekærlige, Generalmajor Diderich Carl Lorentz, til Direktionen for Fængslet paa Christianshavn, at der skulde gives de to Opsynsmænd et Opmuntringsgratiale, at Fangerne skulde forsynes med endnu et Tæppe, og at der skulde tilstaas dem lidt Skraatobak. Desværre lønnedes Lorentz med et pure Afslag; men da saa en af Marketenderne paa samme Tid var blevet ikendt en Bøde paa 4 Rdl., fordi han havde leveret Undervægt til disse Fanger, lod Generalen uden videre dette Beløb omsætte i Skraatobak til Fordel for Fangerne.

Naar en af Fangerne ellers skulde straffes med „Kat“ eller Tamp, foregik dette inden for den Plankeindhegning, der omgav hvert af de to Krudttaarne paa en saadan Maade, at der ud for Taarnets fire Sider dannedes Gaarde, af hvilke den ene var betydelig større end de tre andre. Eksekutionen foregik i Middagsstunden, naar Vagtafløsningen ved Hovedvagten havde fundet Sted; thi saavel den afløste som den nye Vagts Mandskab skulde danne Karré om Synderen, naar han, bundet med Hænderne højt opstrakte til Pælen og nøgen til Bæltestedet, modtog sin haarde Straf.⁶⁰

Navnet „Krudttaarnsslaverne“ var i Virkeligheden meget betegnende for disse Fanger; thi de var at betragte som et let fængeligt Sprængstof eller som en mørk og truende Tordensky, der altid hang uheldsvarslende over det ellers saa fredelige Kastel rede til at fremkalde Lynnedslag, hvad Øjeblik det skulde være, og lige fra Kommandanten og ned til den ringeste Opsynsmand, der førte det direkte Tilsyn med dem, befandt alle sig i en stadig nervøs Spænding for, hvad det næste Udslag kunde føre til. Trods de Tamp, der ved den ringeste Anledning af den haandfaste Justitssergent eller Profos regnede ned over deres forhærdede Rygge, og trods alle de Forsigtighedsregler, der blev anvendt, blev der dog stadig foretaget Forsøg paa Udbrud. Ofte mislykkedes de, men det skete dog ogsaa, at de ved deres Snedighed og en ganske fænomenal Taalmodighed opnaaede at faa deres Trang til Frihed tilfredsstillet, om end det som oftest ikke varede længe, før de atter sad under Laas og Slaa, fordi deres stadige Tanker kun kredsede om dette ene: Friheden, uden at de formaaede at forfølge Tanken videre i Retning af, hvor de skulde søge hen for at holde Livet oppe.

Den 4. November 1829 foregik saaledes et Udbrud, der i den Retning er typisk. Det drejede sig i Korthed om to

Slaver, der sad sammen med en tredie; denne sidste vilde imidlertid ikke deltage i Udbruddet, hvorfor de to i al Venskabelighed blev enige med ham om, at de lod ham binde og knevle, før de drog afsted, saaledes at det kunde faa Udseende af, at han ikke havde været med i Komplottet; thi der var hos mange af disse af Samfundet udstødte Individuer den uskrevne Ridderlighedens Lov, at den enkelte næsten altid tog Skylden paa sig selv og lod de andre gaa fri.

De to Slaver, Jørgen Albrecht Hansen og Carl Petersen, brød altsaa ud, men skiltes som en Følge af Mørket straks fra hinanden og søgte derfor hver sin Vej. Petersen blev taget allerede tre Dage senere helt oppe i Nordsjælland i Egnen omkring Esrom, hvor han havde søgt hen, fordi en tidligere Lidelsesfælle, Morten Skovfoged, havde sagt, at hvis han nogen Sinde blev fri, skulde han blot komme op til ham; men — Ulykken var, at her kom Pengespørgsmaalet til at spille en Rolle, her var Penge at tjene, og da Petersen var naaet til ham, tog han ganske rigtig venligt imod ham og fik ham anbragt foran et godt Sulefad, hvad han i høj Grad trængte til; men medens Petersen sad og gjorde sig til gode, gik Morten hen og hentede Politiet.

Hansen blev først taget d. 14. s. M. i Roskilde, men fælles for dem begge var dette, at de maatte holde Livet oppe ved Markens Grøde, maatte vandre om Natten og ligge skjult i Stakke og paa Hølofter om Dagen, skyende Mennesker af Angst for at blive kendt, tiggende sig ved Aftentid en Drik Vand eller Mælk, flygtende og forfulgt som Skovens vilde Dyr uden at vide, hvor de skulde søge hen, eller hvorledes de atter skulde være i Stand til at bevæge sig mellem andre Mennesker. Mange Gange blev da ogsaa Enden paa det, at de af sig selv søgte tilbage til det Sted: Fængslet, hvor de, naar alt kom til alt, dog følte sig mest hjemme og i Sikkerhed.

Vi har hørt om det solidariske Forhold, der ofte kunde være til Stede mellem disse ulykkelige; men der kunde selvfølgelig ogsaa være Undtagelser, naar Egoismen fik Overtaget, hvilket synes at fremgaa af følgende. En af dem havde i 1824 med en Synaal stukket Hul paa sin Tommelfinger, og med sit Blod havde han derefter faaet skrevet følgende Brev paa et Salmebogsblad. Det lød saaledes:

„Jeg vil bede dem om at di vil melle mig hen til Genne Ralen jo før jo heller men Daag paa den maade at di tager og fløder (flytter) Aas bæge toe ud af Nommenet (Nummeret) førren jeg faar Dem j tale da det er meget nødvendig og paa Tiden at melle da der er 7 Knive j Nommenet faar vaardt men den ene er j hans Huvepude men di andre kan di ikke finde førren at jeg“⁶¹

I dette foreligger der aabenbart en Angivelse, bag hvilken der skjuler sig et Haab om en mulig Begunstigelse.

I November s. A. ansøgte Kommandanten om at maatte faa udleveret nogle flere Halsjern, og to Aar senere blev Straffen for Sammenrottelse betydelig skærpet.⁶² Den 12. November 1830 kom en Slave, Lars Petersen Homøe, tilbage fra et Ophold paa Sygestuen, og da han blev visiteret, viste det sig, at han førte en hel Del Knive o. l. med sig, hvilke han havde skjult paa sin Krop under et stort Plaster over Brystet og Underlivet.⁶³ Homøe hængte sig i øvrigt sidst paa Aaret i sin Køjestrikke, medens de andre var til Gudstjeneste.⁶⁴

I Anledning af et Udbrud i Marts 1833 foreligger der en Tegning af den underste Etage af Krudttaarnet i Grevens Bastion. Tegningen, der er enestaaende, har været fremlagt under Forhørene i Sagen og giver et fortrinligt Billede af dette Taarns Indretning som Fængsel og illustrerer den hyppigst anvendte, men saare møjsommelige Fremgangsmaade, der blev anvendt ved Udbrud, idet de gravede sig ned under de mægtige Mures Fundament i et

af Taarnets Hjørner, hvor de vidste, at der ingen Gaard fandtes udenfor.⁶⁵

Udbruddene foregik saa ofte og paa saa fantastiske Maader, at det vilde blive uoverkommeligt at fordybe sig i dem; allerede paa et saa tidligt Tidspunkt som 1823 betegnes de som utallige, og Materialet i Forhørsprotokollerne er saa rigt, at der vilde være tilstrækkeligt Stof til deraf at give mangan en Virkelighedsskildring, der vilde lyde som et Eventyr, om end et sørgeligt. Imidlertid findes der nogle enkelte, der hver paa sin Maade enten personlig eller gennem andre har fortalt om deres Liv. Fra en af disse, Morten Johan Frederiksen, foreligger der et haandskrevet og senere trykt Indlæg, som imidlertid er ufuldendt og netop mangler den Del, der vilde have Interesse for det her beskrevne. Fra en anden, Christian Larsen Kjær, foreligger der en af ham selv skrevet og paa Tryk udgivet Bog: „Forbryderen Christian Kjær“, hvori han fortæller om sit Liv og Levned samt om sit Ophold i og hans to mislykkede Udbrud fra Krudttaarn Nr. 1; det sidste Udbrud førte dog til, at han gennem Frederik VII virkelig opnaaede sin endelige Frihed; men da alt dette senere er blevet uddybet af andre, senest af nærværende Forfatter i en Afhandling om Kastellet i „Før og Nu“, Supplementet S. 225, maa der henvises til denne.

Endelig har den Præst, Pastor C. H. Visby, som havde med denne Kategori af Slaver at gøre, i 1867 udgivet en Bog: „Fald og Frelse“, der omtaler en tredie Fange, hvis Navn dog skjuler sig under de to maaske fingerede Fornavne: Johannes Georg.

Han var født i Vordingborg d. 31. Marts 1797 af ret velhavende Forældre, for hvem det dog var gaaet tilbage allerede i hans tidligste Barndom, og efter en sørgelig Ungdom, hvor der vankede mere med Prygl end med Mad, gled han sagtelig ned ad Tyvevejen. Han blev straf-

fet, Straffene tiltog i Strenghed og Længde, og efter forskellige Flugtforsøg blev han i 1820 anbragt mellem Krudttaarnsslaverne i Kastellet. Her blev Pastor Visby hurtig opmærksom paa ham dels paa Grund af hans dannede Optræden, og dels fordi han, da Visby en Dag under Bibellæsningen lod ham læse højt af en Bog, blev forbavset over hans smukke og korrekte Oplæsning. Man faar gennem Bogen at vide, at Kosten var god og Arbejdet lempeligt; men at det var vanskeligt for ham at faa Tiden til at gaa.

Sammen med en Lidelsesfælle forberedte han et godt tilrettelagt Flugtforsøg ved at save en Jernstang over med en Bordkniv; men i det afgørende Øjeblik mislykkedes det, og han maatte tage sine to Dages „Kat“. Senere, da han sad sammen med tre andre, blev de enige om, at de vilde skrive et Brev til Kommandanten for at fortælle ham, hvor unødigt haardt de blev behandlet af Opsynsmændene. Brevet blev skrevet paa den Maade, at han, som af Naturen var godt begavet, dikterede det, en anden skaffede Papir, en tredie, der havde ladet sine Negle vokse, spaltede et Par af dem, saa at de kunde gøre Gavn som Penne, medens en fjerde ofrede sit Blod, der maatte gøre Tjeneste som Blæk. Johannes Georg blev i den Anledning ført over til Generalen, der paa sit Spørgsmaal om, hvilke Ønsker de havde, fik det Svar, at de gerne vilde have noget at læse i. Dette resulterede i, at han for sit Vedkommende bl. a. fik en fransk Grammatik og Parleur, der havde tilhørt den tidligere omtalte M. J. Frederiksen, og da de to fik Lov til at sidde sammen, lærte Frederiksen ham en hel Del Fransk.

Af det Tovværk, som de pillede, lærte han at forfærdige mange Smaating, som de udstafferede paa forskellig Maade og enten skænkede bort eller solgte til de besøgende. Saaledes modtog Pastor Visby ved Nytaarstid 1831 en Slags Æske, i Bunden af hvilken han til sin stør-

ste Forbavselse fandt følgende franske Tilegnelse: „cette petite boîte est destiné pour votre très chère épouse“ (denne lille Æske er bestemt for Deres meget kære Ægtefælle).

Selv en Livsfange mellem disse Slaver kunde dog opnaa Friheden; men foruden en eksemplarisk Opførsel fra hans Side udkrævedes der en Overgangstid af mindst fem Aar, før noget saadant kunde ske, og da Tiden efterhaanden blev ham for lang, og han ikke saa Udsigt til at blive indstillet, indledede han en Forbindelse med en Skildvagt, ved hvis Hjælp det lykkedes ham at slippe ud sammen med to andre Medfanger.

I noget over et Aar hørtes der intet til ham, men omsider fik man oplyst, at han under mange Lidelser og Savn var kommet til Norge, hvor han uden Midler, uden Anbefalinger, ene og fremmed, som han var, kun ved Hjælp af sin Flid, Dygtighed og Energi i den korte Tid havde forstaaet at bryde sig en ny Livsbane, idet han, der havde lært Garverprofessionen, havde opnaaet at faa Borgerskab som Garvermester og var blevet forlovet med en velhavende Enke, med hvem han stod i Begreb med at indgaa Ægteskab.

Havde han da atter begaaet noget forkert, siden han igen skulde se sig berøvet sin Frihed, netop som han stod ved Begyndelsen til en hæderlig Livsvandel? Nej, det var Misundelsen, der havde fældet ham. Den ene af de to Slaver, der var brudt ud sammen med ham, og hvem han ved Adskillelsen havde givet alle sine rede Penge, krydsede hans Vej i den By, hvor han havde troet sig sikker; han blev genkendt og blev presset for Penge, og det endte med, at den anden over for Myndighederne røbede, at han var en bortrømt Livsfange.

Atter blev han anbragt i Taarnet og fik sine reglementerede Slag „Kat“. Rørende er det gennem hans forlovedes Breve at erfare, hvorledes ikke alene hun trods alt

holdt fast ved ham og lovede at ville vente; men hvorledes endog hendes voksne Børn bestyrkede deres Moder i disse hendes Følelser. Pastor Visby satte sig i Forbindelse med Enken, og det blev aftalt, at hun til Kroningsfesten skulde indgive en Ansøgning til Kongen om hans Løsladelse, hvilken Ansøgning Visby da skulde overrække Kongen med sine varmeste Anbefalinger; men — inden man naaede saa langt, afgik hun pludselig ved Døden, og Johannes Georg maatte paa ny se et Haab glippe.

Præsten opgav dog ikke Sagen, og da Johannes nu var saa gammel, at han efter de fem Overgangsaar ikke vilde være egnet til at begynde et nyt Liv, blev alt sat ind paa at opnaa en fuldstændig Benaadning med det samme, hvortil der imidlertid udkrævedes en særlig Naadeshandling fra Kongens Side. Ved en Audiens, hvor Visby bad om Naade for en, der skulde henrettes, beklagede Kongen, at han maatte sige nej, men lovede, at han næste Gang skulde opfylde et af hans Ønsker.

Visby satte nu hans Slægt i Bevægelse, og da dens Medlemmer ikke just var ubemidlede, blev der garanteret et saa stort Beløb, at han kunde blive sendt over til Amerika. I Sommeren 1839 indsendte en af hans Brødre Ansøgningen; men dens Vej var lang og trang, og inden den kunde naa til Kongens Afgørelse, afgik Frederik VI ved Døden d. 3. December s. A., og for tredie Gang maatte man se Haabet briste.

Sagen blev imidlertid ført frem for Christian VIII, der viste sig villig til at opfylde sin Forgængers indirekte Løfte, og d. 27. Januar 1840 fik Johannes forkyndt sin Frihed. Men dermed var den dog endnu ikke opnaaet; thi Betingelsen var, at han skulde afgaa direkte fra København til Amerika uden at anløbe nogen mellemliggende Havn, og da det dengang og særlig om Vinteren var meget sjældent, at sligt skete, maatte han endnu blive sid-

dende $\frac{1}{2}$ Aar i sit Fængsel, før han d. 19. Juli s. A. afsejlede til Boston. Om hans senere Skæbne skal kun siges, at han i fuldeste Maal gjorde sin Fortaler Ære.

Medens Skildvagterne ved disse Taarne i Begyndelsen først maatte lade deres Geværer, naar der hørtes Støj, blev det paa Grund af de hyppige Udbrud bestemt, at de fra d. 15. September 1833 skulde staa paa Post med ladte Geværer.⁶⁶

Kommandanten foranledigede, at der i Midten af Arrestdørene blev anbragt en Aabning, for hvilken der udvendig blev fastskruet en med Huller forsynet Jernplade for at faa Luften i Arresterne fornyet, ligesom der blev gravet Grøfter omkring Taarnene for at aflede Fugtigheden.

Engang modtog Kommandanten et Brev fra Kongen, hvori det blev meddelt, at da han ved at promenere paa Volden havde passeret Fangetaarn Nr. 1, var der en af Fangerne, der havde raabt: „Kongelige Majestæt, lad mig dog komme ud!“ Sagen blev undersøgt, og Kommandanten oplyste, at det var en Fange ved Navn Nicolai Nissen, forhen af Marineregimentet, der altid var en Ræsonnør og Fredsforstyrrer.

Prins Frederik (Fr. VII) ønskede i Marts 1829 at tage disse Fængsler og deres Beboere i Øjesyn, hvilket da ogsaa skete, og efter Besøget modtog Kommandanten 20 Rdl., der skulde fordeles med 10 Rdl. til Fangen Kleinmeyer, 5 til Morten Frederiksen og Resten til Tobak for de øvrige.⁶⁷

Ved et kongeligt Reskript af 14. Marts 1826 blev det bifaldet, at der en Gang hver Maaned skulde afholdes en Gudstjeneste i Kastelskirken for disse Slaver, ligesom der ogsaa paa en anden Dag i Maaneden skulde holdes Religionssamtaler med dem, hvilket skulde besørges af Garnisonens Præster.⁶⁸ Senere blev d. 1. og 3. Torsdag fastsat hertil, ligesom der en Gang imellem skulde afhol-

des Altergang.⁶⁰ I en Instruks for Hovedvagten i 1837 hedder det med Hensyn til denne Kirkegang, at

„Naar Fangerne fra de 2 Krudttaarne skal til Gudstjeneste i Kirken, føres de 2 og 2 med 1 Overjæger og 3 Mand foran, 1 Opsynsmand og 6 Mand paa hver Side og 1 Overjæger med 3 Mand bagefter. Fangerne fra hvert Krudttaarn føres for sig. Under Gudstjenesten besættes hver af Dørene af 6 Mand udvendig. Inde i Kirken places Opsynsmændene saaledes, at de har Oversigt over Fangerne, og ved hver Dør posteres 3 Mand. Mandskabet har ladte Geværer. Naar Fangerne atter er kommen tilbage, marcherer Kommandoet til den sædvanlige Skydelinie for at afskyde Geværerne, hvorefter de af-troppe paa Kirkepladsen“.⁷⁰

Det maa sikkert have været med ejendommelige Følelser, at en Præst har maattet afholde Gudstjeneste under saa mærkelige Omstændigheder.

Tre Gange om Dagen blev Krudttaarnene aabnede, for at Slaverne kunde faa deres Forplejning, og for hver Gang skulde der være et Kommando til Stede med ladte Geværer. Spisetiden strakte sig i Reglen over 1½—2 Timer, og da Kommandantskabet ikke var i Besiddelse af et saa stort Antal Skilderkapper, at dette Mandskab kunde blive forsynet med dem, fulgte deraf, at de, selv i den haardeste Kulde og i al Slags Vejr, maatte forrette denne Tjeneste uden at være iført Kapper. Kommandanten beklagede sig over det, men Generalkommissariatskollegiet mente ikke at have Midler til Anskaffelse af saadanne Kapper.⁷¹ For at Slaverne kunde bevare deres Helbred, blev det i Januar 1827 befalet, at de skulde have bedre Middagsmad, og denne blev da fastsat til tre Gange ugentlig Grød, navnlig Byggrynsgrød, tre Gange fersk Oksekødsuppe med en Portion Kød og én Gang Ærter eller Kaal med grønsaltet eller røget Flæskeportion.⁷² Imidlertid beklagede de sig over de vel mange Grøddage,

ligesom de ogsaa ønskede at faa Smørrationen, der kun var paa 3 Lod pr. Uge, forhøjet til 5 Lod. Regimentskirurg Hjorth indstillede, at disse Ønsker blev imødekommet, saaledes at en Grøddag blev erstattet af en Oksekødsdag. Dette gik Direktionen ind paa, derimod vilde den ikke forhøje Smørrationen.⁷³

Med Hensyn til Leveringen af Middagsmad blev der i Sommeren 1838 mellem Direktionen og Kastellets to Marketendere oprettet en Kontrakt, der gik ud paa, at de sidste skulde tilberede Maden, mod at Direktionen skulde levere Raamaterialerne og betale for Madens Tillavning. Til Kødsuppe skulde der høre 16 Lod fersk Oksekød, hvoraf 8 Lod uden Sener og Ben, 1 Pot Kartoffler eller $\frac{1}{2}$ Pot Hvideroer, $4\frac{1}{2}$ Lod Bankebyg eller 1 Pund Kaal. Til Ærter: 9 Lod Flæsk, hvoraf 6 uden Ben og $\frac{1}{4}$ Pot Ærter. Til Grød $\frac{1}{4}$ Pot Byggryn.⁷⁴

Naar der skulde afholdes Forhør og Krigsret over disse Slaver, benyttede man Hovedvagtens tidligere Officersvagtstue i Norgesportens vestre Portbygning, der paa den Tid stod ubenyttet. I Førstningen blev Slaverne ført derhen ad Hovedgaden; men dette blev forbudt d. 15. August 1834, hvorefter de skulde føres langs den endnu i Slutningen af det 19. Aarhundrede eksisterende saakaldte „Lottes Gang“, der førte langs den østlige Volds indvendige Fod fra Grevens til Prinsessens Bastion.⁷⁵

I den første Tid havde de ikke været beskæftigede med noget som helst Arbejde, men da de ikke i Længden kunde holde denne Uvirksomhedstilstand ud, blev de sat til at pille Værk, af hvilket der saa til Gengæld skulde pilles et vist Kvantum pr. Dag.

Antallet af disse Slaver varierede mellem 12 og 42, og saa snart der var saa faa, at de kunde være i et af Taarnene, blev de samlede *der* for paa den Maade at aflaste den store Vagtafgivelse, til eller fra hvilken der efter Om-

stændighederne maatte indkaldes eller hjemsendes Mandskab.⁷⁶

Netop med dette for Øje androg Kommandanten, Oberstløjtnant Tyge Gregorius Høegh, i 1842 om at faa disse Slaver fjernede fra Kastellet, fordi man til Tider for deres Skyld maatte holde hele tre Aargange Mandskab inde.⁷⁷ Imidlertid blev Antallet tvært imod forøget saa betydeligt i 1845, at det blev nødvendigt yderligere at indkalde endnu 36 Mand, for at alle Posterne kunde blive besatte.⁷⁸ Først i Slutningen af Aaret 1847 blev der for Alvor Tale om, at disse Slaver igen skulde flyttes tilbage til Fængslet paa Christianshavn.⁷⁹ Den 29. December s. A. var der kun 17 Slaver tilbage, og paa Aarets sidste Dag blev Kastellet endelig efter 30 Aars Forløb befriet for denne højst uvelkomne Indkvartering, idet de i tre Hold og under streng Bevogtning blev ført ud i det for længst genopbyggede Fængsel paa Christianshavns Torv. En saadan Transport af Forbryderskarer til Fods og under Bevogtning af militære Kommandoer maa have afgivet et fra vor Tid stærkt afvigende Gadebillede.

I Kastellet drog man et Lettelsens Suk lige fra Kommandanten ned til den menige Soldat, ligesom ogsaa den civile Befolkning forstod at nyde den Tryghedsfølelse, der blev fremkaldt ved denne Foranstaltning.

DE SÆRLIGE SLAVER

I Oktober Maaned 1820 gik der i Kastellet Rygter om, at der i Arresthusets nordre Fløjs 1. Etage skulde indrettes to Lokaler for nogle særlige Slaver; men man faar Indtrykket af, at ingen — ud over de indviede — var rigtig paa det rene med, hvad det var for Slaver, det drejede sig om; man vidste kun, at der var Tale om et Antal af c. 25, og at Vagtmesterløjtnanten, Kaptajn Jacob Heinrich Linde, hvem der i Forvejen var tillagt et aarligt Honorar af 60 Rdl. for Tilsynet med Statsfangerne m. fl.,

nu yderligere skulde have et Tillæg af 200 Rdl. aarlig. Der ymtedes om, at det var Meningen, at de af Krudttaarnsfangerne, der havde vist sig særlig farlige for den offentlige Sikkerhed, skulde anbringes der, men ingen vidste dog rigtig Besked.

Det kan desværre ikke klart ses, om den sædvanlige Arrestforvarer ogsaa skulde have med de nye at gøre; men man faar dog et Indtryk deraf, naar man lægger Mærke til, hvorledes denne netop paa den Tid blev holdt i Ørerne i Retning af at passe sit Hverv paa en tilfredsstillende Maade. Paa det Tidspunkt var en Sergent J. M. Hyller Arrestforvarer, men han blev kort efter straffet for Drukkenskab og afskediget; naar han 10 Aar senere optræder som Marketender, maa han vel være kommet paa sin rette Hylde.⁸⁰

Han efterfulgtes af en Sergent Franck, der ligeledes blev straffet, fordi baade han og hans Kone stod i et saa familiært Forhold til Arrestanterne, at man ansaa det for nødvendigt at træffe følgende Bestemmelser: „Arrestforvareren maa ikke understaa sig i at lade sin Kone eller nogen anden aabne eller lukke Arrestværelset for nogen Arrestant, ej heller maa hans Kone eller en Oppasser betræde et saadant Værelse uden i Arrestforvarerens Nærværelse“. Og „Naar Arrestforvareren gaar med en Arrestant paa Promenaden, skal han aflukke saavel Dørene til Gangene, der fører til *vest i Bulen*, som Døren til Arresten“.⁸¹

I Februar 1821 var Lokalerne i Orden, og d. 21. April blev de taget i Brug. Det viste sig da, at de var beregnede for nogle af de værste Forbrydere fra hele Landet, hvorfor de da ogsaa skulde underkastes de samme Bestemmelser som Krudttaarnsslaverne;⁸² dog blev Opholdsstedet anset for saa fuldstændig sikkert, at de blev fritaget for at bære Jern.⁸³

Som Vagt ved disse Slaver blev der udstillet fire, se-

nere kun tre Skildvagter, af hvilke en stod ud imod Kirkepladsen, en anden bag Arresthuset, og en tredie oppe paa Kongens Bastion. Denne sidste var forsynet med en Kasse Patroner, der var anbragt i hans Skilderhus.

Naar man fra Myndighedernes Side havde betragtet disse Slavers Opholdssted som saa fuldstændig sikkert, tog man sørgeligt fejl; thi ogsaa her maa der i 1837 være foretaget et Udbrud, hvilket man dog kun erfarer gennem en personlig Skrivelse fra Frederik VI.

Kommandanten havde faaet Ordre til, at han hver Mandag skulde indsende en Melding til Kongen om, hvad der var foregaaet med Kastellets Arrestanter af enhver Slags i den forløbne Uge. Disse Meldinger har i det lange Løb formentlig antaget den samme stereotype Form som de i samme Retning saa bekendte Vagtrapporter, saaledes som man kender dem fra Forfatteren Johannes Helms: „Vagten er i den sædvanlige Uorden“; thi Dagen efter, at en saadan Melding var blevet indsendt d. 12. Juni 1837, modtog Kommandanten til sin Rædsel følgende Skrivelse direkte fra Kongen:

„Din allerunderdanigste Rapport fra i Gaar indeholder, at der ved Fæstningsarrestanterne er i den senest forløbne Uge intet forefaldet, og det endskjønt det Rygte gaar, at 2 Slaver af det strengeste Fængsel ved Kirken, skulde have mineret sig ind under Fundamentet og derved være undvegne, men senere paagrebne. Følgelig maa dette Rygte formodentlig være usandt, siden Din Rapport ikke omtaler sligt. Herover ønsker Vi Din nærmere Forklaring.

*Frederik“.*⁸⁴

Kommandanten maa sikkert være blevet hed om Ørerne, og han undskyldte sig da ogsaa med, at han havde forstaaet det saaledes, at disse Meldinger kun gjaldt for de i Krudttaarnene siddende Slaver, men kunde dog ikke undgaa at faa en Tilrettevisning.

Gennem Arkiverne er det ikke store Ting, man faar at vide om disse Slaver, hvad der er saa meget mærkelige, som netop disse stod direkte under de militære Myndigheder; det har derfor været nødvendigt at undersøge, om man ikke ad andre Veje kunde spore et eller andet, og det er da saa heldigt, at man har et Øjenvidnes Udsagn, der endog er i Stand til at paavise noget, som ikke er at finde andre Steder.

Under den første slesvigske Krig forrettede Livjægerkorpset ofte Vagttjeneste i Kastellet, og en af disse Livjægere fortæller, at da han i Foraaret 1848 var paa Vagt derude, stod han netop paa Post bag Arresthusets nordlige Fløj i en af et højt og solidt Plankeværk omgivet Gaard. Han skildrer særlig, hvorledes disse Slavers Midagsspisning foregik under lagttagelsen af den højeste Grad af Forsigtighed. Maden blev transporteret i en stor lukket Tønde, der var anbragt paa en tohjulet Karre, med hvilken der fulgte et geværbevæbnet Kommando, der skulde forhindre, at Slaverne overmandede Arrestforvareren og den enlige Skildvagt, og først naar det hele var kommet indenfor, og Indgangsdøren atter var lukket og laaset, gik Arrestforvareren i Lag med at aabne Dørene for de enkelte Arrester, hvis Beboere hurtigt tumlede ned ad Trapperne for saa hurtigt som muligt at faa indaandet lidt frisk Luft. Han fortæller, at de saa fæle ud i deres gule og sortgraa Fangedragter. Alle havde de Jern om Benene fra Knæ til Knæ, enkelte samtidig endog Lænker fra Lænd til Knæ, medens antagelig de allerfarligste tilmed havde Lænker fra det ene Haandled til det andet eller fra Haandled til Hofte. Hver af dem medbragte en Træbakke og en Træske, og en for en traadte de frem til Karren for at faa deres Træskaale fyldt med For- og Eftermad paa én Gang, hvorefter Turen atter gik tilbage til de skumle Fængsler, hvor de paa ny blev sluttet inde.

Denne Skildring er i sig selv meget interessant; men

den faar en særlig stor Betydning, fordi den ved et Øjenvidne modsiger den foran anførte officielle Udtalelse om, at de *ikke* skulde være belagte med Jern. Beretningen er saa nøgtern og detailleret, at der ikke kan være Tvivl om dens Paalidelighed; men det har ikke været muligt gennem Arkiverne at finde noget i Retning af Tidspunktet for, hvornaar Ændringen er foretaget; antagelig er den blevet fremkaldt ved en eller anden Optræden fra Slavernes Side.⁸⁵

Som vi har erfaret, bortfaldt Slavestraffen d. 1. April 1851; men dette influerede ikke foreløbig paa disse Slaver; først d. 16. August 1854 nedlagde Krigsministeriet Forestilling om Ophævelsen af det i Kastellet oprettede Opholdssted for de værste Forbrydere, hvilket blev approberet d. 19. s. M.,⁸⁶ og d. 4. September blev det meddelt Kommandantskabet, at Slaveriet i Kastellet skulde henflyttes til Københavns Stokhus. Antallet af Slaver var da kun 12, og selve Flytningen maa antagelig have fundet Sted d. 29. s. M., eftersom de i den Anledning udstillede Poster blev inddraget fra denne Dag.⁸⁷

Hermed ophørte ogsaa den tredie og sidste Kategori af Kastellets Slavebeholdning; men i Stokhuset, hvor der endnu d. 1. Januar 1851 havde siddet ialt 509, reduceredes Antallet kun langsomt, og endnu i 1854 sad der 298.⁸⁸ Københavns Stokhus blev først endelig nedlagt som Straffeanstalt d. 1. April 1860.

NOTER

1) Rockstroh: Den nationale Hær, III, 13.

2) Kgl. Res. og Kollbr. 1680—1735. (Hvor der i det følgende intet andet er nævnt, menes stadig Kastellets Kommandantskabs Arkiv).

3) Kgl. Res. og Kollbr. 1688.

4) Kgl. Res. og Kollbr. 1696.

5) Kgl. Res. og Kollbr. 1703.

- 6) Kgl. Res. og Kollbr. 1703.
- 7) Kgl. Res. og Kollbr. 1704.
- 8) Kgl. Res. og Kollbr. 1704.
- 9) O. Nielsen: Kbhvns. Hist. V, 487.
- 10) Kbhvns. Kmdtsk.: Kgl. Ord. og Skr. 1710.
- 11) Kgl. Res. og Kollbr. 1717.
- 12) Kbhvns. Dipl. VIII. 432.
- 13) O. Nielsen: Kbhvns. Hist. VI, 208.
- 14) Kgl. Res. og Kollbr. 1719.
- 15) Kgl. Res. og Kollbr. 1722.
- 16) Kgl. Res. og Kollbr. 1722.
- 17) O. Nielsen: Kbhvns. Hist. VI, 115.
- 18) Kgl. Res. og Kollbr. 1726.
- 19) Kgl. Res. og Kollbr. 1726.
- 20) Mem. og Breve XXVIII. 25.
- 21) Kgl. Res. og Kollbr. 1730.
- 22) Kgl. Res. og Kollbr. 1731.
- 23) Kgl. Res. og Kollbr. 1732.
- 24) Kgl. Res. og Kollbr. 1734.
- 25) Kgl. Res. og Kollbr. 1732.
- 26) Milit. Reskrslg. I, 546.
- 27) Kgl. Res. og Kollbr. 1736.
- 28) Fr. Stuckenberg: Fængselsvæsenet i Danmark 1550—1741, 43 og 181.
- 29) Kgl. Res. og Kollbr. 1744.
- 30) Hirsch.
- 31) Milit. Reskrslg. III, 98 og 104.
- 32) Kbhvns. Kmdtsk.: Kgl. Ord. og Skr. 1741.
- 33) Milit. Reskrslg. III, 287.
- 34) Milit. Reskrslg. I, 858.
- 35) Milit. Reskrslg. II, 27.
- 36) Hofman: Fundatssamlinger IX, 441.
- 37) Kbhvns. Kmdtsk.: Kgl. Ord. Genkomm. og Rentek. Nr. ad 23/1 1758.
- 38) Kgl. Res. og Kollbr. 1754.
- 39) Kgl. Res. og Kollbr. 1758.
- 40) Kgl. Res. og Koll. 1758. — Kbhvns. Kmdtsk.: Kgl. Ord. Genkomm. og Rentek. Br. 1760 og 63. — Milit. Reskrslg. III, 53 og 393.
- 41) Milit. Reskrslg. II, 240.
- 42) Milit. Reskrslg. III, 104.
- 43) Gordon Norrie: Georg Heuermann, 56.

- 44) Hirsch.
- 45) Milit. Reskrslg. III, 442.
- 46) Milit. Reskrslg. III, 110.
- 47) Aarb. f. dansk Kulturhist. 1892, 105—209.
- 48) Milit. Reskrslg. IV, 624.
- 49) Milit. Reskrslg. Hedegaard I, 243.
- 50) Milit. Reskrslg. Hedegaard I, 396.
- 51) Milit. Reskrslg. Hedegaard IV, 298.
- 52) Befbog. 15/11 1825.
- 53) Befbog. 2/3 1831.
- 54) Indk. Skr. 8/5 1832.
- 55) Mem. og Br. XXXI, 133.
- 56) Ræder: Den danske Armees Organisation og Sammes Vedkommende, 1837, 134.
- 57) Regnsk. 1854 og 1855.
- 58) Kasernekmdtsk.: Indk. Skr. 10/5 1856.
- 59) Meddelt af Oversgt. Vilh. Dræby.
- 60) J. Clausen: En dansk Soldats og Statsfanges Erindringer.
- 61) Generalmajor C. F. Krabbes Optegnelser.
- 62) M. Rubin: Fr. VI' Tid, 101.
- 63) Regstr. og indg. Sager samt Korrespbog. 1830.
- 64) Regstr. og indg. Sager samt Korrespbog. 1831.
- 65) Indk. Skr. 11/3 1833.
- 66) Instruktion for Hovedvagten 1833.
- 67) Indk. Skr. 13/3 1829.
- 68) Milit. Reskrs. Hedegaard XI, 20.
- 69) Indk. Skr. 24/1 1827.
- 70) Med Skydelinien menes Faussebraien mellem Grevens og Prinsessens Bastioner, hvor Skydeøvelserne blev afholdt.
- 71) Befbog. 19/4 1821. — Regstr. og Indg. Sager samt Korrespbog. 29/12 1830.
- 72) Indk. Skr. 24/1 1827.
- 73) Indk. Skr. 16/2 1827.
- 74) Indk. Skr. 16/7 1838.
- 75) Bijournal 15/8 1834.
- 76) Hovedvagtens Journ. 29/1 1838. — Indk. Skr. 28/3 1837 og 15/2 1838. — Arrest-Journal 14/6 1837.
- 77) Kbhvns. Kmdtsk. Udg. Br. 16/7 1842.
- 78) Kbhvns. Kmdtsk. Udg. Br. 27/2 1845.
- 79) Milit. Reskrs. Rehder XXII, 233.
- 80) Befbog. 1823.

81) Befbog. 1830.

82) Milit. Reskrs. Hedegaard IX, 40. — Indk. Skr. 24/2 1821. —
Registr. og indg. Sager samt Korrespbog. 6/4 1821.

83) Milit. Reskrs. Hedegaard IX, 152.

84) Indk. Skr. 13/6 1837.

85) B. Wroblewski: „Livjæger i 1848—49. Ungdomsminder“.

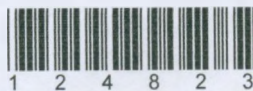
86) Milit. Reskrs. Rehder XXV, 242.

87) Befbog. 29/9 1854.

88) Milit. Reskrs. Rehder XXV, 256.

C. A. JØRGENSEN, KØBENHAVN K.

DIS-Danmark

1 2 4 8 2 3